

UDK:392.8:316.7

Sherzod ABDUSATOROV,

Dotsent v.b., PhD, O'zbekiston Milliy universiteti, Toshkent, O'zbekiston

E-mail: abduasattorovsherzod2@gmail.com ORCID 0000-0002-9963-3355

TDSHU Markaziy Osiyo xalqlari tarixi kafedrasida dotsenti, DSc B.Odilov taqrizi asosida

ANALYSIS OF FOREIGN RESEARCH ON THE TRANSFORMATION OF FOODWAYS

Annotatin

This article analyzes the main scholarly approaches in foreign research devoted to the study of transformations in food culture (foodways). It examines historical, anthropological, sociological, and cultural approaches to the study of food history, with particular attention to the scholarly perspectives of Jeffrey M. Pilcher, Sidney W. Mintz, Jack Goody, Claude Lévi-Strauss, Claude Fischler, Felipe Fernández-Armesto, Kenneth F. Kiple, Glenn R. McNamara, Asele Surina, and other researchers. The article also analyzes the impact of globalization, migration, industrialization, political and economic processes, the formation of national identity, digital media, and intercultural interactions on foodways practices. The study demonstrates that foreign scholarship increasingly approaches food not merely as a biological necessity, but as a complex phenomenon expressing social and cultural relations. Through food practices, ethnic and national identities, historical memory, social stratification, gender relations, hospitality, religious beliefs, and cultural boundaries are expressed and reproduced. The foodways approach developed in foreign scholarship offers important methodological possibilities for studying contemporary transformations in food culture in Central Asia, particularly in Uzbekistan.

Keywords: foodways, food culture, food transformation, food anthropology, globalization, cultural identity, culinary culture, migration, food history, Central Asia.

АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ, ПОСВЯЩЕННЫХ ИЗУЧЕНИЮ ТРАНСФОРМАЦИЙ КУЛЬТУРЫ ПИТАНИЯ

Аннотация

В данной статье анализируются основные научные направления зарубежных исследований, посвящённых изучению трансформаций культуры питания (foodways). Рассматриваются исторический, антропологический, социологический и культурологический подходы к изучению истории питания, в частности научные взгляды Джеффри М. Пилчера, Сидни У. Минца, Джека Гуди, Клода Леви-Стросса, Клода Фишлера, Фелипе Фернандеса-Арместо, Кеннета Ф. Кипла, Гленна Р. Макнамара, Аселе Суриной и других исследователей. Кроме того, анализируется влияние глобализации, миграции, индустриализации, политико-экономических процессов, формирования национальной идентичности, цифровых медиа и межкультурных взаимодействий на практики питания. В результате исследования установлено, что в зарубежной научной литературе пища рассматривается не только как биологическая потребность, но и как сложное явление, отражающее социальные и культурные отношения. Посредством практик питания проявляются и воспроизводятся этническая и национальная идентичность, историческая память, социальная стратификация, гендерные отношения, гостеприимство, религиозные представления и культурные границы. Сформировавшийся в зарубежных исследованиях подход культуры питания обладает важными методологическими возможностями для изучения современных трансформаций культуры питания Центральной Азии, в частности Узбекистана.

Ключевые слова: культура питания, foodways, трансформация, антропология питания, глобализация, культурная идентичность, кулинарная культура, миграция, история питания, Центральная Азия.

OVQATLANISH MADANIYATI TRANSFORMATSIYALARINI O'RGANISHGA DOIR XORIJIY TADQIQOTLAR TAHLILI

Annotatsiya

Mazkur maqolada ovqatlanish madaniyati (foodways) transformatsiyalarini o'rganishga bag'ishlangan xorijiy tadqiqotlarning asosiy ilmiy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Unda oziq-ovqat tarixini o'rganishning tarixiy, antropologik, sotsiologik va madaniy yondashuvlari, xususan, Jeffrey M. Pilcher, Sidney W. Mintz, Jack Goody, Claude Lévi-Strauss, Claude Fischler, Felipe Fernández-Armesto, Kenneth F. Kiple, Glenn R. McNamara, Asele Surina va boshqa tadqiqotchilarning ilmiy qarashlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, globallashuv, migratsiya, sanoatlashuv, siyosiy-iqtisodiy jarayonlar, milliy o'zlikni shakllantirish, raqamli media va madaniyatlararo aloqalarning ovqatlanish amaliyotlariga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida xorijiy ilmiy adabiyotlarda oziq-ovqat faqat biologik ehtiyoj sifatida emas, balki ijtimoiy va madaniy munosabatlarni ifodalovchi murakkab hodisa sifatida qaralayotgani aniqlandi. Ovqatlanish orqali etnik va milliy o'zlik, tarixiy xotira, ijtimoiy tabaqalanish, gender munosabatlari, mehmondo'stlik, diniy qarashlar va madaniy chegaralar namoyon bo'ladi. Xorijiy tadqiqotlarda shakllangan foodways yondashuvi Markaziy Osiyo, xususan, O'zbekiston ovqatlanish madaniyatidagi zamonaviy transformatsiyalarni o'rganish uchun muhim metodologik imkoniyatlarga ega.

Kalit so'zlari: ovqatlanish madaniyati, foodways, transformatsiya, taom antropologiyasi, globallashuv, madaniy o'zlik, kulinariya madaniyati, migratsiya, oziq-ovqat tarixi, Markaziy Osiyo.

Kirish. Oziq-ovqat inson hayotining biologik ehtiyojini qondirish vositasi bo'lish bilan birga, jamiyatning ijtimoiy va madaniy tuzilishini aks ettiruvchi muhim hodisalardan biridir. Insoniyat tarixida oziq-ovqat ishlab chiqarish, tayyorlash, taqsimlash va iste'mol qilish shakllarining o'zgarishi jamiyatdagi iqtisodiy, siyosiy, diniy, texnologik va madaniy jarayonlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib kelgan. Shu sababli zamonaviy xorijiy ilmiy adabiyotlarda "ovqatlanish madaniyati", "ovqatlanish an'analari va amaliyotlari", "ovqatlanish tarixi", "oziq-ovqat tadqiqotlari" va "ovqatlanish antropologiyasi" kabi tushunchalar tobora keng qo'llanmoqda.

Taomlar tarixining mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllanishida XX asr tarixshunosligidagi metodologik o'zgarishlar muhim ahamiyat kasb etdi. Xususan, Annallar maktabining kundalik hayot, moddiy madaniyat, demografiya, xo'jalik va mentalitetni tarixiy tadqiqotlarning markaziga olib kirishi oziq-ovqatni ham tarixiy manba va tadqiqot obyekti sifatida o'rganish imkoniyatlarini kengaytirdi. Ushbu maktabning ta'sirida oziq-ovqat ishlab chiqarish va iste'moli nafaqat iqtisodiy jarayon, balki ijtimoiy hayot va madaniy tajribaning tarkibiy qismi sifatida talqin qilina boshladi[1].

1990-yillardan boshlab yangi madaniy tarixning rivojlanishi oziq-ovqatni madaniy ifoda, ramziylik, ta'm, kundalik amaliyot va identiklik bilan bog'liq holda o'rganishga yanada katta imkoniyat yaratdi. Jeffrey M. Pilcher oziq-ovqatning tarixiy o'zgarishini matnlarning tarqalishi, ta'm va ovqat tayyorlash amaliyotlari bilan bog'liq uch darajada ko'rib chiqadi[2]. Mazkur maqolaning maqsadi – xorijiy ilmiy adabiyotlarda ovqatlanish madaniyati transformatsiyalarining qanday konseptual va metodologik yondashuvlar asosida o'rganilganini tahlil qilish hamda ushbu yondashuvlarning Markaziy Osiyo, xususan, O'zbekiston ovqatlanish madaniyatini tadqiq etishdagi imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Xorijiy tadqiqotlarda ovqatlanish madaniyati transformatsiyasini o'rganish bir necha asosiy ilmiy yo'nalishlar doirasida shakllangan.

Birinchi yo'nalish – oziq-ovqatning tarixiy evolyutsiyasi. Felipe Fernandez-Armestoning Ming stolga yaqin: oziq-ovqat tarixi (Near a Thousand Tables: A History of Food) asarida insoniyatning oziq-ovqat bilan munosabatini uzoq tarixiy jarayon sifatida ko'rib chiqadi. Muallif ovqat pishirishning paydo bo'lishi, ovqatlanishning marosimlashtirilishi, chorvachilik va dehqonchilikning shakllanishi, ijtimoiy tengsizlik, uzoq masofali savdo, ekologik almashinuvlar va ommaviy oziq-ovqat ishlab chiqarishining globallashuvini oziq-ovqat tarixidagi muhim burilishlar sifatida ko'rsatadi[3].

Kenneth F. Kiple esa "Ko'chma bayram: oziq-ovqat globallashuvining o'n ming yilligi" kitobida oziq-ovqat globallashuvini o'n ming yillik tarixiy jarayon sifatida tahlil qilib, oziq-ovqat mahsulotlari va ta'mning geografik tarqalishi insoniyat tarixidagi yirik iqtisodiy va ekologik o'zgarishlar bilan bog'liqligini ko'rsatadi[4].

Ikkinchi yo'nalish – oziq-ovqat va madaniy identiklik munosabati. Sidney W. Mintzning "Shirinlik va hokimiyat: shakarning zamonaviy tarixdagi o'rni" asari oziq-ovqat mahsulotining, xususan shakarning iqtisodiy va ijtimoiy tarixini tahlil qilish orqali oziq-ovqatning jamiyatdagi hokimiyat, iqtisodiyot va madaniyat bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Mintz oziq-ovqat xatti-harakatlarining shakllanishida madaniyat va tarixiy tajribaning roliga alohida e'tibor beradi[5].

Claude Fischler oziq-ovqat va identiklik munosabatini biologik va madaniy, individual va kollektiv o'lchamlarning kesishgan nuqtasida ko'rib chiqadi. Uning yondashuvida

insonning "nima yeyishi" nafaqat fiziologik jarayon, balki o'zini anglash, guruhga mansublik va madaniy tasavvurlar bilan bog'liq jarayon hisoblanadi[6].

Uchinchi yo'nalish – oziq-ovqat va globallashuv. Jeffrey M. Pilcher oziq-ovqat globallashuvini migratsiya, davlat siyosati, sanoatlashuv, milliy o'zlik, ekologik muammolar va iste'mol madaniyati bilan bog'laydi. Uning Food in World History asari turli jamiyatlarda oziq-ovqatning milliy identiklik yaratishdagi roli, diaspora ta'siri, sinfiy farqlar, davlatning oziq-ovqat ishlab chiqarishiga aralashuvi va oziq-ovqat inqirozlarini qamrab oladi[7].

Mazkur yondashuv bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, Pilcherning 2023-yilda nashr etilgan uchinchi nashrida sanoatlashuv, mustamlakachilik, gender, ekologiya, oziq-ovqat va hokimiyat, migratsiya oshxonalarini hamda ijtimoiy media kabi mavzular yanada kengaytirilgan.

To'rtinchi yo'nalish – oziq-ovqatning antropologik talqini. Claude Levi-Straussning "Kulinariya uchburchagi" konsepsiyasi xom, pishirilgan va boshqa tayyorlash shakllari o'rtasidagi munosabatni tabiat va madaniyat qarama-qarshiligi orqali tushuntirishga harakat qiladi[8].

Kwang-Chih Chang tomonidan tahrirlangan Food in Chinese Culture: Anthropological and Historical Perspectives asari oziq-ovqat mahsulotlari, tayyorlash, saqlash, idish-tovoqlar, tortish va iste'mol qilish odatlarini Xitoy jamiyatining tarixiy va madaniy rivojlanishi bilan bog'lab tahlil qiladi[9].

Beshinchi yo'nalish – Markaziy Osiyo ovqatlanish an'analari va tadqiqotlari. Glenn R. McNamara va Asele Surinaning Food Culture in Russia and Central Asia asari Rossiya va Markaziy Osiyo oziq-ovqat madaniyatlarini tarixiy, geografik va ijtimoiy jihatdan o'rganishga bag'ishlangan. Asarda an'anaviy taomlar, ingredientlar, pishirish usullari, kundalik ovqatlanish, tashqarida ovqatlanish, maxsus marosimlar va ovqatlanish bilan bog'liq boshqa amaliyotlar ko'rib chiqiladi[10].

Markaziy Osiyo bo'yicha yana bir muhim manba – Food and Identity in Central Asia to'plamidir. Unda oziq-ovqatning etnik va ijtimoiy o'zlikni shakllantirishdagi roli, mehmondo'stlik, oziq-ovqat ulashish, taqiqlar, kundalik parhez, gender, yosh va ijtimoiy iyerarxiya kabi masalalar etnografik nuqtai nazardan o'rganiladi[11].

Mazkur adabiyotlarda muhim ilmiy muammo sifatida Markaziy Osiyo kulinariya madaniyatlarini vaqt va makon o'lchamlari bilan birgalikda tizimli antropologik tadqiq etishning nisbatan kamligi qayd etiladi. Shu jihatdan, mintaqadagi oziq-ovqat amaliyotlarining tarixiy, ijtimoiy va zamonaviy transformatsiyasini tadqiq etish dolzarb yo'nalishlardan biridir.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, antropologik, strukturaviy, diskursiv va madaniy-semiotik yondashuvlardan foydalanildi. Tarixiy-qiyosiy yondashuv yordamida oziq-ovqat amaliyotlarining turli tarixiy davrlardagi o'zgarishi, an'anaviy va zamonaviy shakllarning o'zaro munosabati tahlil qilindi. Antropologik yondashuv oziq-ovqatni kundalik hayotning tarkibiy qismi sifatida ko'rib, "nima yeyiladi?", "qanday tayyorlanadi?", "kim tomonidan tayyorlanadi?", "kim bilan birga iste'mol qilinadi?", "qaysi vaziyatlarda iste'mol qilinadi?" kabi savollar orqali ovqatlanish amaliyotlarining ijtimoiy mazmunini ochib berishga imkon beradi.

Foodways konsepsiyasi esa oziq-ovqatni faqat tayyor mahsulot sifatida emas, balki ishlab chiqarish – taqsimlash – tayyorlash – iste'mol qilish – marosimlashtirish – ramziylashtirish jarayonlarining yaxlit tizimi sifatida ko'rishga imkon beradi.

Diskursiv yondashuv oziq-ovqat haqidagi tasavvurlar ommaviy axborot vositalari, internet va ijtimoiy tarmoqlarda

qanday shakllanishini o'rganishga xizmat qiladi. Aida Alimbayevaning tadqiqotida raqamli media Markaziy Osiyo oziq-ovqatlarini milliy ramz sifatida qurish va tarqatish makoni sifatida talqin qilinadi.

Shuningdek, madaniy-semiotik yondashuv orqali taomlarning ramziy ma'nosi, ularning milliy, etnik, hududiy va avlod identikligini ifodalashdagi vazifasi o'rganiladi.

Tahlil va natijalar. Xorijiy tadqiqotlar tahlili ovqatlanish madaniyati transformatsiyasini bir-biridan ajratilgan hodisa emas, balki o'zaro bog'liq bir necha jarayonlar tizimi sifatida ko'rsatadi.

Globallashuv va ovqatlanish madaniyatining o'zgarishi. Globallashuv oziq-ovqat mahsulotlari, retseptlar, pishirish texnologiyalari va iste'mol modellarining geografik chegaralardan tashqariga tarqalishini tezlashtirdi. Kiple oziq-ovqat globallashuvini uzoq tarixiy jarayon sifatida ko'rsa[12], Pilcher zamonaviy davrda migratsiya, sanoatlashuv va transmilliy oziq-ovqat tizimlarining rolini alohida ta'kidlaydi[13].

Shu nuqtai nazardan, transformatsiyani "an'ananing yo'qolishi" sifatida bir tomonlama talqin qilish yetarli emas. Globallashuv natijasida an'anaviy taomlarning yangi sharoitga moslashishi, xorijiy taomlarning mahalliyashtirilishi va yangi gibril shakllarning paydo bo'lishi ham mumkin. Zamonaviy foodways tadqiqotlarida "aralashuv (hybridity)" va "haqqoniylik(authenticity)" tushunchalari aynan mahalliy an'analardan global madaniyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tushuntirishda qo'llanmoqda.

Migratsiya va diaspora ta'siri. Migratsiya oziq-ovqat transformatsiyasining muhim omillaridan biridir. Migrant guruhlar yangi hududga o'z taomlari, retseptlari, tayyorlash texnologiyalari va ovqatlanish odatlarini olib kiradi. Shu bilan birga, yangi ijtimoiy muhit ulardan mahalliy taomlar va iste'mol usullarini o'zlashtirishni ham talab qilishi mumkin. Natijada diaspora oshxonalarida bir vaqtning o'zida ham kelib chiqish madaniyatini saqlash vositasi, ham yangi jamiyat bilan madaniy muloqot shakliga aylanadi. Pilcherning tadqiqotlarida italyan va xitoy diasporalarining Amerika oziq-ovqat madaniyatiga ta'siri ana shu jarayonning tarixiy misollaridan biri sifatida ko'rsatiladi.

Oziq-ovqat va milliy identiklik. Xorijiy tadqiqotlarda oziq-ovqatning milliy o'zlikni shakllantirishdagi roli alohida yo'nalish sifatida shakllangan. A. Alimbayeva Markaziy Osiyo

internet makonida taomlarning milliy ramz sifatida qurilishini tahlil qiladi. Tadqiqotda palov va beshbarmoq kabi taomlarning milliy o'zlik haqidagi diskurslarda alohida mavqega ega bo'lishi ko'rsatiladi[14]. Bunday jarayon zamonaviy raqamli muhitda yanada kuchayadi. Ijtimoiy tarmoqlarda taomning fotosurati, retsepti, tarixi va kelib chiqishi haqidagi ma'lumotlar birgalikda tarqaladi. Natijada taom nafaqat iste'mol qilinadigan mahsulot, balki milliy madaniyatni namoyish etish vositasiga aylanadi.

Xulosa va takliflar. Xorijiy ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ovqatlanish madaniyati transformatsiyasini o'rganish XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab tarix, antropologiya, sotsiologiya va madaniyatshunoslikning kesishgan nuqtasida shakllangan kompleks tadqiqot yo'nalishiga aylandi. Annales maktabi oziq-ovqatni kundalik hayot va moddiy madaniyatni o'rganishning muhim manbasiga aylantirgan bo'lsa, keyingi antropologik tadqiqotlar oziq-ovqatning ramziy, identiklik va ijtimoiy funksiyalarini chuqurlashtirdi.

Jeffrey M. Pilcher, Sidney W. Mintz, Claude Levi-Strauss, Claude Fischler, Felipe Fernandez-Armesto va Kenneth F. Kiple kabi tadqiqotchilarning ishlari oziq-ovqatni tarixiy va antropologik hodisa sifatida tushunishning turli nazariy imkoniyatlarini namoyon etadi. Ularning tadqiqotlarida globallashuv, migratsiya, savdo, sanoatlashuv, ijtimoiy tabaqalanish, hokimiyat, identiklik va iste'mol madaniyati oziq-ovqat transformatsiyasining muhim omillari sifatida qaraladi.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar Markaziy Osiyoda ovqatlanish madaniyatining vaqt va makon kesimidagi tizimli antropologik tadqiqotlari hali kengaytirilishi zarurligini ko'rsatadi. Ayniqsa, yoshlar ovqatlanish madaniyatining transformatsiyasi, raqamli media ta'siri, uy va tashqarida ovqatlanish nisbatining o'zgarishi, fast-food va milliy taomlarning o'zaro munosabati, gender va avlodlararo farqlar hamda an'anaviy taomlarning yangi gastronomik formatlarda qayta talqin qilinishi yetarlicha chuqur o'rganilishi mumkin.

Umuman olganda, xorijiy tadqiqotlar tajribasi O'zbekiston ovqatlanish madaniyatini "an'ana va zamonaviylik qarama-qarshiligi" doirasidagina emas, balki davomiylik, moslashuv, qayta talqin qilish, gibrilalanish va yangi madaniy shakllarning paydo bo'lishi jarayoni sifatida tadqiq etish uchun metodologik asos yaratadi.

ADABIYOTLAR

1. Watts, Sydney. "Food and the Annales School." In *The Oxford Handbook of Food History*. Oxford University Press, 2012.
2. Pilcher, Jeffrey M. "Cultural Histories of Food." In *The Oxford Handbook of Food History*. Oxford University Press, 2012, pp. 41–60.
3. Fernandez-Armesto, Felipe. *Near a Thousand Tables: A History of Food*. Nyu-York: Free Press, 2002. 258 b.
4. Kiple, Kenneth F. *A Movable Feast: Ten Millennia of Food Globalization*. Kembrij: Cambridge University Press, 2007.
5. Mintz, Sidney S. *Sweetness and Power: The Place of Sugar in Modern History*. Nyu-York: Viking, 1985.
6. Fischler, Claude. "Food, Self and Identity." *Social Science Information* 27, no. 2 (1988): 275–292.
7. Pilcher, Jeffrey M. "Cultural Histories of Food." In *The Oxford Handbook of Food History*. Oxford University Press, 2012, Pp. 41–60.
8. Levi-Strauss, Claude. "The Culinary Triangle." 1966.
9. Chang, Kwang-Chih, ed. *Food in Chinese Culture: Anthropological and Historical Perspectives*. New Haven: Yale University Press, 1977.
10. McNamara, Glenn R., and Asele Surina. *Food Culture in Russia and Central Asia*. Westport, CT: Greenwood Press, 2005.
11. https://www.eth.mpg.de/4525963/FN_Vol19_CASCA_2nd_web.pdf
12. Kiple, Kenneth F. *A Movable Feast: Ten Millennia of Food Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
13. Pilcher, Jeffrey M. *Food in World History*. Nyu-York: Routledge, 2006.
14. Alimbayeva, Aida A., ed. *Food and Identity in Central Asia*. CASCA: Centre for Anthropological Studies on Central Asia II, Vol. 19. Halle/Saale: Max Planck Institute for Social Anthropology, 2017.